

Rónai András, a politikai földrajzos¹

HAJDÚ ZOLTÁN²

Abstract

Rónai, the political geographer

RÓNAI's contribution to political geography can be characterised by an overall fair and unbiased approach to the issues that had to be solved, through the analyses of high accuracy, orderly and scholarly level. He had always accepted This principle as valid, even in the course of handling statistical data produced in successor states of the Austro-Hungarian Monarchy. (This was exactly what Count TELEKI expected for his collaborators to do.) RÓNAI wanted to get a clear insight in autorepresentation of these states and formed his analysing and correcting criticism on the basis of fairly elaborated data sets.

¹ Nagy megtisztelést jelentett számomra, hogy 1979-ben – zöldfülű kutatóként – a MÁFI-ban, majd a lakásán is többször fogadott RÓNAI András. A kezdeti – akkor természetesnek tekinthető – bizalmatlanság után, szinte lelkesen elemezte a két világháború közötti magyar földrajz belső viszonyait, kiemelkedő alakjait, elsősorban TELEKI Pál munkásságát. A megküldött különlenyomatokra mindig kritika és segítő vélemény érkezett. Az 1991. áprilisi TELEKI P. emlékülésre három változatban (egyoldalúan urbánus, egyoldalúan népnemzeti, kiegyensúlyozott) készült előadás-tervezet közül csak a „kiegyensúlyozottra” volt kíváncsi, s azzal „mintegy 90%-ban” egyetértett. RÓNAI Andrásra emlékezni nem egyszerűen „illő tisztesség”, hanem egyben lehetőség is arra, hogy a magyar földrajztudomány - különösen a politikai földrajz - sok kérdését újra átgondoljuk. RÓNAI politikai földrajzi életművének elemzése egyszerre könnyű és nehéz: önéletrajzában szinte mindenre kiterjedően felvázolja munkájának folyamatát, belső és külső összefüggéseit. Az MTA FKI könyvtárában lévő részleges kéziratos hagyaték alapján szinte filológiai pontossággal nyomon tudjuk követni a kézirat és több megjelent mű azonosságát, ill. eltéréseit. A személyes beszélgetések nagyban hozzájárultak számomra a politikai földrajzi életmű megértéséhez, amelynek a nyilvánosság előtti értékelése 1949-1989 között szinte lehetetlen volt. Az 1981 tavaszán a MÁFI-ban megszervezett, TELEKI P. halálának 40. évfordulóján megtartott tudománytörténeti emlékülés hozta számára az első áttörést, s némi gondot is egyben, az ünnepelt okán. Mivel önálló tanulmányok elemzik RÓNAI életrajzi fordulópontjait, az etnikai földrajzost, a kartográfust, ezért tanulmányomban csak a szűkebb értelemben vett politikai földrajzi munkásságára koncentrálok.

² Tudományos tanácsadó, MTA Regionális Kutatások Központja, 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.
E-mail: hajdu@rkk.hu

RÓNAI had come from below socially, i.e. he did not belong to the ominous middle classes, which did not stand unprecedented in Hungarian geography of the period between the world wars. He became university professor thanks to his gift, diligence, stubborn and persevering work; his advancement along the social ladder was purely due to his merits. He engaged himself to service in sharp historical and political situations and represented scholarly approach in an age when it was not advantageous in many cases, because propaganda seemed to yield more spectacular results than making use of well-founded arguments.

F. FODOR was probably right when he wrote: „Putting RÓNAI to silence may do a great harm to the newly born Hungarian political geography”.

Bevezetés

RÓNAI András (a napi sajtóban, az erdélyi kisebbségi folyóiratokban, statisztikai adatfeldolgozások és adatközlések során többször használt írói álnevéen „Szeben”) ahhoz a geográfus generációhoz tartozott, amely még a történelmi Magyarországon született, eszmélt, s jelentős részben annak keretei között szocializálódott. Gondolkodásának, térszemléletének természetes kerete a történelmi Magyarország volt.

Az 1918–1920 közötti időszak alapvetően újrendezte a magyar felsőoktatás intézményrendszerét, meghatározta több kiemelkedő geográfus és egyetemi tanár sorsát. TELEKI Pál erdélyi múltját és birtokait, CHOLNOKY Jenő kolozsvári, PRINZ Gyula pozsonyi professzori, FODOR Ferenc karánsebesi középiskolai állását veszítette el, hogy csak néhány nevet említsünk azok közül, akikkel az egyetemi tanulmányai, ill. később munkája során RÓNAI András kapcsolatba került.

A magyar földrajztudomány két világháború közötti meghatározó egyéniségei a trianoni átalakulás személyes vesztesei közé tartoztak, amellyel, hogy úgy élték meg a területi átalakulást, hogy elvették tőlük a földrajzi szempontból legérdekesebb területek kutatásának a lehetőségét is. A magyar földrajztudomány döntően „menekült és vesztes tudományként” határozható meg a két világháború közötti időszakban.

Az I. világháború után széles körben kibontakozó politikai földrajz szinte természetes módon vált RÓNAI András első (1949-ig) meghatározó kutatási területévé. Erre inspirálták saját élettörténeti fordulópontjai, ill. TELEKI P. jószágos atyai és baráti segítsége, s részben FODOR F. közgazdaságtudományi kari előadásai is.

RÓNAI politikai földrajzi életművét több szakaszra (a tudományos felkészülés és építkezés időszaka 1938-ig, a területi revízió gyakorlati közreműködője 1938–1941, a magyar világháborús részvétel alatti tevékenység időszaka 1941–1945, a háborús vereség utáni korszak 1945–1949) kell tagolnunk. Önéletrajzában „csak” a történelem térképezését tekintette fontos tudományos eredményének, de a politikai földrajzi életműve ennél sokkal több és jóval árnyaltabb.

Az indulás időszaka

Nem szándékozom életrajzi összefoglalást nyújtani, de RÓNAI politikai földrajzi témaválasztásának megértéséhez is ki kell emelni, hogy a Szászföld történeti, kulturális, építészeti stb. fővárosában, Nagyszebenben, székely családba (és

erős székely öntudattal rendelkező) született gyermeket sokféle társadalmi, kulturális, nyelvi hatás érte. A székelység és a székely-magyar öntudat vállalása a szász hagyományokkal bíró Nagyszeben sajátos nehézségeket és „játszó környezetet” jelentett a gyermek számára. A „nyelvi és kulturális másság” alapvető jelentőségét RÓNAI korán felismerte, s a nyelvtanulás szempontjából előnyére váltak a nagyszebeni évek.

Nagyszeben más szempontból is fontos RÓNAI életében. Itt szembesülhetett azzal a korabeli magyar tudományban is alig érintett kérdéssel, hogy már a történelmi Magyarország jelentős peremterületein, ill. városaiban is lehetett valaki kisebbségi és magyar.

A középiskolái tanulmányait Kolozsvárott, a piarista gimnáziumban folytatta, meglehetősen jó eredményekkel. Egyszerre érdekelte a történelem és a természettudományok széles köre. Nagyszebenhez képest Kolozsvár új környezetet és a korábbiakhoz képes eltérő beilleszkedési kihívásokat jelentett a serdülő, majd ifjú RÓNAI számára.

Az eszmélésben az igazi fordulópontot az 1918–1920 közötti időszak jelentette számára. A kolozsvári piarista gimnázium diákjaként kellett megélnie a világháborút, majd annak az elvesztése utáni politikai fordulatok negatív következményeit. Erdély Romániához kerülése teljesen új helyzetet jelentett számára is. A politikai környezet nagyon rövid időn belül megváltozott, s ennek kihatásai voltak az egyéni életére is.

RÓNAI saját és családja sorsán keresztül is mélységesen átérezte az ország helyzetének alapvető változásait. Számára a Romániához került Erdély és az új Magyarország közötti határ – néha gondokkal ugyan, egyes esetekben szinte szökve – de még átjárható volt. RÓNAI családja és egyéni élettörténete miatt is teljes mértékben és önként vállaltan azonosult a történelmi Magyarország visszaállításának programjával.

A Kolozsváron letett érettségi (1924) után Olaszországban kívánta folytatni felsőfokú tanulmányait, de Budapesten „rekedt”. Először az orvostudományi kart választotta, de önéletrajzi írásából (RÓNAI A. 1989) részletesen megismerhetjük, hogy rendkívül sok gondja volt a beilleszkedéssel. Végül TELEKI P. sietett segítségére, s vitte át magához a tehetséges fiataalt.

Abudapesti Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kart az 1920. évi XXXI. tc. hozta létre, így még meglehetősen új intézménynek számított, amikor RÓNAI megkezdte tanulmányait a karon. A TELEKI P. vezetésével működő Gazdasági és Politikai Földrajz Tanszéken folyó képzés alapozta meg RÓNAI tudományos szemléletét. Elsősorban TELEKI volt rá meghatározó módon hatással, de FODOR F. rendszerezett előadásai is gyarapították tudását, jelentős mértékben formálták szemléletét. Egyszerre részesült közgazdasági és földrajzi képzésben.

Az Államtudományi Intézet létrehozását TELEKI P. kezdeményezte, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium is támogatta. A Magyar

Statisztikai Társaság határozatban mondta ki, hogy az Államtudományi Intézet kebelén belüli felállítása (1926) nem változtathat azon az alapálláson, hogy a társaság működése objektív, tudományos és politikamentes.

A tanszéken és az Államtudományi Intézetben folyó kutató és oktató munkába már egyetemi hallgatóként bekapcsolódott. 1928-ban RÓNAI az Államtudományi Intézet munkatársává vált. RÓNAI TELEKI által „kijelölt országra” kezdetben Románia, azon belül Erdély lett, amelynek kutatására minden tekintetben (helyismeret, nyelvismeret, széleskörű fiatalkori kapcsolatok stb.) ideális feltételekkel rendelkezett.

Az Államtudományi Intézet a szomszédos országokra vonatkozóan kiterjedt adatgyűjtésbe kezdett, 1943-ra mintegy 900 000 cédulát töltöttek meg az alapadatok. Megindult a feldolgozó munka, kiinduló pont mindig az utód-államok statisztikai publikációi voltak (azokat lehetett vitatni és értelmezni), jelentéseket, elemzéseket készítettek különböző hivatalos felkérésekre, megindult az összegyűjtött adatbázis kartográfiai feldolgozása, publikálása is.

Érdemi tudományos publikációs tevékenysége 1932-ben kezdődött, s az 1948-ig megjelent mintegy 30 tanulmányában döntően politikai földrajzi kérdéseket (etnikai, kisebbségi és államhatárkérdések) elemzett, a gazdasági földrajz kisebb mértékben volt jelen tudományos munkásságában, de korántsem hiányzott.

1934-ben – fiatalon – az Államtudományi Intézet igazgatóhelyettese (aligazgatója) lett (1940–1945 között igazgatóként szervezte az intézet munkáját). 1935-ben – Magyarországon elsőként – politikai földrajzból *summa cum laude* eredménnyel doktorált. (Kiegészítő tárgyai a statisztika és a közlekedéspolitikai voltak.)

Az 1934. évi X. tc. jelentős szervezeti változásokat hozott az egyetemi intézményrendszerben. Létrejött a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, s a tudományegyetemről ide átkerült a közgazdasági képzés. RÓNAI-t az 1938/39-es tanévtől a Közgazdasági Kar Gazdasági és Politikai Földrajzi Tanszékén – TELEKI miniszteri, majd miniszterelnöki tevékenysége miatt – megbízták a politikai földrajzi stúdiumok megtartásával. Ekkor rákényszerült, hogy a politikai földrajz egészére vonatkozóan gondolja végig felfogását. 1940-ben nyilvános rendes egyetemi tanárrá nevezték ki a Közgazdasági Karra.

Külön ki kell térni a közgazdász végzettségű RÓNAI történeti ismereteinek a pontosságára és mélységére. Történeti érzékenysége mély, történeti tudása megalapozott, folyamatelemző képessége fejlett, tárgyi ismeretanyaga rendkívül kiterjedtté vált. Egyértelműen TELEKI P. hatásának tekinthető, hogy RÓNAI a tényleges publikációs tevékenység megkezdése előtt rendkívül mély, majd folyamatos tudománytörténeti kutatásokat folytatott a politikai földrajz tekintetében. Számára a tudománytörténet nem valami kényszerű dolog volt, hanem a folyamatos értékválasztás és orientáció lehetősége. Saját teljesítményét

mindig a korábbi kutatók és a kortársak eredményeinek tükrében értékelt. A széles tudománytörténeti megalapozottság és ismeret tette lehetővé számára, hogy viszonylag gyorsan reagáljon különböző tudományos kérdésekre.

A nemzetiségi kérdés, a nemzetiségek területi együttlélése, (amely területen közös kutatásokat is folytatott TELEKIVEL), a nyelvhatárok, valamint a politikai határok kutatása politikai földrajzi munkásságának lényegi, egy-egy időszakban meghatározó vonulatává vált.

Kelet-Közép-Európa államhatárai történetének, ill. életrajzának a kutatása (RÓNAI A. 1935a) – amely az egyetemi doktori disszertációja volt lényegében – sok szempontból a korszak egyik jelentős politikai földrajzi művének tekinthető, főként a következő erényei miatt:

- a magyar földrajztudományban minden korábbinál szélesebben és mélyebben tárta föl a modern politikai földrajz kialakulásának nemzetközi folyamatait, mutatta be megközelítéseit, a meghatározó személyiségeinek sajátos felfogásait,

- a tanulmány bibliográfia-melléklete rendkívül gazdag (RÓNAI A. 1935a, pp. 105–119), mind a mai napig megkerülhetetlen, jó kiinduló pont azok számára, akik a politikai határok elméletével, ill. történetével kívánnak foglalkozni,

- a politikai (államhatárok) élettartamának vizsgálata során új elméleti megközelítéseket alkalmazott és új módszertani apparátust dolgozott ki,

- a célorientált, magas szintű térképek, ill. kartográfiai elemzés már itt lényegi összetevőként jelenik meg RÓNAI politikai földrajzi munkásságában.

Nem csak az államhatárok életrajza izgatta, hanem a határok által körülzárt „tartós államterületek” (RÓNAI A. 1935b) kérdése is. Az államterületi stabilitás kérdése Trianon fényében jelent meg számára Magyarország esetében. RÓNAI úgy ítélte meg, hogy a magyar problémák egy része abból adódik, hogy az államférfiaink jó része messze elszakadt a magyar föld és nép realitásától. (Ez jelentős mértékben igaz volt szerinte a lengyelekre is.)

1935-ben csak az első eredményeket publikálta, később folyamatosan jelen volt a kérdéskör elemzése az életművében. Úgy látta, hogy Magyarország szélesebb értelemben vett szomszédsági környezetének egyik történeti alapkérdése az államok, birodalmak gyakori átrendeződése. A modernizáció időszakában is gyakran változtak a térség államai (RÓNAI A. szerk. 1945a).

A politikai határok, az államhatárok kutatása szinte természetes módon kapott egyre nagyobb szerepet szakmai munkájában. Nem egyszerűen a trianoni határok izgatták csak, hanem széleskörű elméleti igénnyel nyúlt a tágabb térség államhatárainak „életrajza” megismeréséhez, majd mély elemzéséhez.

Az Államtudományi Intézet igazgatóhelyetteseként tett javaslatot TELEKI Pálnak a Közép-Európa atlasz elkészítésére. Úgy vélte, hogy mindenre kiterjedően meg kell ismerni a szomszédos országok valós helyzetét és belső viszonyait. TELEKI támogatta RÓNAI elképzelését, s külön felhívta a figyelmet az adatok korrekt kezelésére.

Angol, német, francia nyelvű publikációi (RÓNAI, A. 1936b,c, 1938b, 1939b, 1940e) fiatalon meghozták számára a nemzetközi hírnevet. Jó kapcsolatokat ápolott még a korabeli francia (sokak számára ellenséges) földrajztudomány több képviselőjével is.

A területi revízió tudományos szolgálatában

RÓNAI András szinte teljes politikai földrajzi felkészülése a területi revízió tudományos megalapozását szolgálta. TELEKI egyik legfontosabb és legbizalmasabb munkatársaként szinte minden ezzel kapcsolatos folyamatra rálátása volt, majd az 1938. évi komáromi tárgyalásokon már személyesen is belekóstolt a nemzeti érdekek érvényesítésének a nehézségébe. A tárgyalások során szinte folyamatosan jelen volt benne is és TELEKIben is egyfajta empátia a csehszlovák tárgyaló felek irányába. RÓNAI önéletrajzi elemzése a komáromi tárgyalások tekintetében kortörténeti dokumentum is.

1938-ban lényegében TELEKI utódja lett a tanszéken (amelynek vezetését 1941 januárjában hivatalosan is átvette, s formálisan 1949 decemberéig helyén maradt). Rá hárult az oktatási feladatok jelentős része is, miközben részt vett az országos folyamatok elemzésében. Tudományos publikációiban arra törekedett, hogy megértesse az országgal azt, hogy milyen rendező elvek és lehetőségek között zajlik a területi revíziós folyamat. Ez a munka nem minden tekintetben volt hálás, hiszen az adott nemzetközi körülmények között el kellett fogadni, (saját magának sem sikerült ez teljesen), hogy a „Mindent vissza!” nem járható út, a németek csak az etnikai-néprajzi bázisú területi revíziót fogadják el, ill. támogatják. (A teljes területi revízió követelése Ausztria német bekebelezése után azt is jelentette volna, hogy Magyarországnak nyílt és direkt területi követelése van a III. Német Birodalommal szemben.)

A II. bécsi döntés előtt és után részt vett Erdély átfogó tudományos feldolgozásában, ill. bemutatásában. Két tanulmánya, s nagyon sok térképe jelent meg az átfogó tanulmánykötetben (Erdély – 1940), politikai földrajzi szempontból az uralomváltást bemutató elemzés a figyelemre méltó (RÓNAI A. 1940b,c).

RÓNAI rendkívül korrekt módon elemzi az 1918 utáni uralomváltást, ill. Erdély két világháború közötti politikai, közigazgatási stb. folyamatait. RÓNAI azt is felismerte és megfogalmazta, hogy az erdélyi román elit egy része is csalódással élte, élhette meg az uralomváltást, mert az új, Nagy-Románia centralizált állam lett, a decentralizációs törekvések sorra elbuktak.

A magyar haza c. kézírata (RÓNAI A. 1940d) abból a szempontból lényeges, hogy monografikus jelleggel először foglalta össze véleményét Magyarország tekintetében. (A kézirat az 1942-ben név nélkül megjelent „Hazánk” első változatának tekinthető, bár az utóbbi hosszabb és stilisztiz-

kialag is jelentősen átdolgozott.) RÓNAI a „politikai hazateremtés” kérdései izgatják, nem egyszerűen a földrajzi és a népi tér jelenik meg számára, hanem ebben a folyamatban a kultúra, a gazdaság és az államszervező munka is.

A Kárpát-medence mint földrajzi egész potenciálisan mindig magában hordozta az „országalkotó táj” lehetőségeit, (a földrajzi tájak önmagukban csak lehetőségek, önmagukban és önmaguktól nem hoznak létre államot), a magyarság, mint államszervező és államalkotó nép felismerése nyomán vált a magyar állam térbeli kereteivé.

Részben a területi revíziós sikerek tették szükségessé, hogy a megváltozott körülmények között megírja Magyarország gazdasági és politikai földrajzát (RÓNAI A. 1940b). Lényegében TELEKI „tájkamra” elméletéből indult ki akkor, amikor megállapította, hogy a földrajzi tájkamrák egyúttal az ember gazdasági és állami életének is az egységei. A tájak gazdasági potenciállal, ill. a szerves államon belül hivatással rendelkeznek. A történelmi Magyarország szerves, organikus táji egység is volt, a megcsonkított ország nem válhatott ilyenné.

RÓNAI vállalta és vallotta a kor általános földrajzi megközelítését: „A magyar föld természetes tájtípusai tehát valóban egyenkint külön gazdasági termelő típusok voltak. Földrajzi egység és gazdasági egység volt a magyar haza földje. Most sem nem földrajzi egység, ezért valóban helyesen nevezik csonka-országnak, de nem is gazdasági egység, ezért beteg most gazdasági életünk, ezért nem ország Csonka-Magyarország” (RÓNAI A. 1940d, p. 14.)

1941-ben az újságíró-jelöltek oktatását szolgáló kötetben összefoglalta gondolatait, nézeteit a politikai földrajz legfontosabb kérdéseit illetően (RÓNAI A. 1941a). A mintegy 50 oldalas elemzés nem egy komplett általános politikai földrajz, de egyes részein, kidolgozottságán látszik, hogy egy ilyen jellegű monográfia számára készültek. RÓNAI az elsők között ismerte fel az újságírók továbbképzésének, területi szemléletük alakításának a fontosságát.

RÓNAI számára: „A politikai földrajz az állammal foglalkozik, és az államban egy földrajzi jelentőségű szervezetet lát, a földfelszíni életnek egy tényezőjét. Azt mondja, hogy az állam élő organizmus, amelynek születése, fejlődése, elmúlása van s hogy ez az organizmus a föld felszínének egyik jelensége, amellyel éppen a földfelszín tudományának, a földrajznak foglalkoznia kell” (RÓNAI A. 1941a, p. 79.).

Ebből a meghatározásból két lényegi elem világosan látszik: egyfelől RÓNAI a Ratzel-féle organikus államelméletet tette magáévá, másfelől ő azon politikai földrajzok közé tartozik, akik az állam-ciklustan hívei.

A politikai földrajzot RÓNAI tudatosan nyitotta ki a társadalomtudományok felé, s úgy vélte, hogy a politika számára gyakorlati jelentősége van: „...a politikai földrajz tulajdonképpen a földrajznak társadalomtudományi szemlélete, a politikának pedig természettudományi megalapozója.” (RÓNAI A. 1941a, p. 82.)

RÓNAI számára a geopolitika meglehetősen problematikus kategóriaként jelenik meg, jelentős részben a német geopolitikai törekvések miatt: „A földrajztudomány komoly művelői mindvégig kerülnek a geopolitika szó használatát, mert úgy érzik, hogy egy kicsit kompromittálva van. Geopolitikáról legtöbbször azok beszélnek és írnak, akik a földrajz terén műkedvelők” (RÓNAI A. 1941a, p. 85.).

RÓNAI-nak nem csak a geopolitikával van gondja, de még problematikusabbnak látja az élettér fogalmát: „...ha azt akarja valaki megállapítani, hogy tényleg amelyik államnak mekkora „jogos” élettere van, hol van az az élettere, az hiábavaló dolgot művel, mert abszolút életterek nincsenek” (RÓNAI A. 1941a, p. 93.).

A különböző tudományos tárgyalási és háttéranyagok elkészítésekor abszolút mérce volt számára a pontosságra, a hitelességre való törekvés. Úgy látta, hogy csak akkor lehet eredményesen tárgyalni az utódállamok képviselőivel, ha az ő adataikkal is látjuk a helyzetet, s beleképzeljük magunkat az ő törekvéseikbe is.

A háborús időszak kihívásai

1941 tavasza nagyon súlyos dilemma elé állította az országot és TELEKI P. miniszterelnököt is. RÓNAI önéletrajzából pontosan követni tudjuk a délvidéki folyamatok és lehetőségek változásait. A délvidéki bevonulás minden szempontból a legbonyolultabb helyzetet eredményezte, hiszen nem csak a jugoszláv örökséggel, hanem a német törekvésekkel is szembe kellett néznie TELEKI-nek és szakértő csapatának. Ebben a tervező-reagáló munkában, a németek délvidéki államalakítási törekvéseinek a mérlegelésében és felvetődő államalakulat adatainak elemzésekor RÓNAI valójában egyfajta alkalmazott politikai földrajzot művelt.

RÓNAI szemléletének, általános politikai földrajzi felfogásának és Magyarországra vonatkozó politikai földrajzi munkásságának egyfajta, széles körben publikált összegzése az 1942-ben név nélkül megjelent „Hazánk” című kötet. RÓNAI vállalja, hogy nehezen értelmezhető fogalom lett a monográfia címe: „Hazán mindenesetre elsősorban területet, földet értünk. Legtöbbször államterületet, tehát politikailag szervezett és meghatározott teret. De nem mindig ilyet. Van hazája a katalánnak, a bretonnak, a lengyelnek, a macedónnak, bár politikailag szervezett külön területe nincs, vagy egyes korszakokban nincs. A haza ilyen esetekben népterület, nyelvterület. A fogalom tehát nem csak földet, népet is jelent.” (RÓNAI A. 1942a, p. 3.)

Széles kitekintéssel foglalta össze a politikai földrajz legkényesebb alapkategóriáit, s elemezte ezeket az alapkategóriákat (természetes határok, országalkotó táj, államalkotó nép, természeti táj, politikai táj, népi tér, műve-

lódési tér, gazdasági tér, politikai tér stb.). RÓNAI részben általános, történeti összefüggésben, különösen azonban Magyarországra vonatkoztatva foglalkozott az egyes kategóriák értelmezésével.

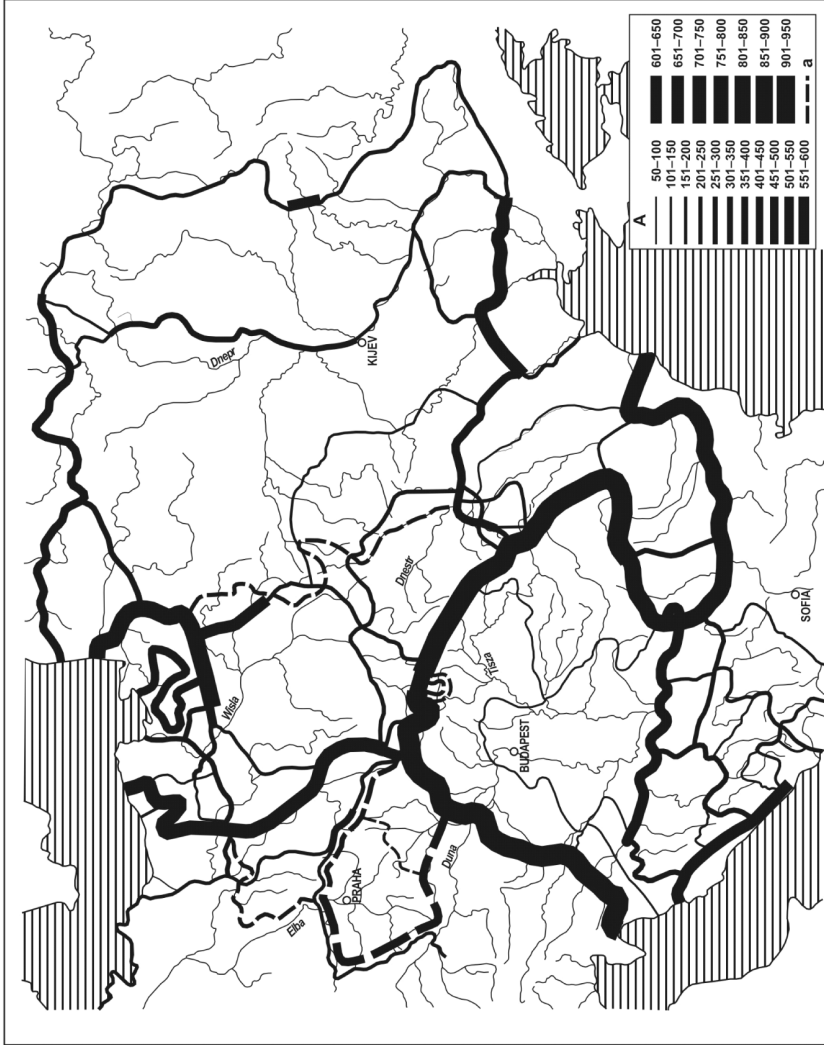
A kötetet a nagyszámú politikai földrajzi ábra tette igazán értékessé és egyben érthetővé. A határállandóságot szemléltető térkép (1. ábra) némi eltérésekkel már korábban is több helyen megjelent, de itt kapta meg végső formáját. A történelmi Magyarország belső struktúráit bemutató, elemző ábrákat RÓNAI szerkesztette, s az Államtudományi Intézetben készültek el.

A természetes határok megfogalmazásakor nem egyedi földrajzi objektumokból indul ki elsősorban, hanem azt fogalmazza meg, hogy nagyon sokféle jelenség (sivatag, őserdő, jeges, fagyos területek, mocsarak, hegyvidékek stb.) lehetnek természetes határok, ha elválasztó szerepük erős, mert lakhatatlanok, járhatatlanok, értéktelenek. A tengerek nem feltétlenül jó természetes határok. Erre a legjobb példa a Földközi-tenger, amely valójában nem elválasztott, hanem minden történelmi időszakban inkább összekötött népeket, országokat, birodalmakat. A történelmi Magyarország államhatárai jelentős részben természeti és természetes határok voltak, ezzel szemben a Trianonban megvont határok kivétel nélkül mesterségesek és rosszak voltak, mert a Magyar-medencében sűrűn lakott, értékes és forgalmas területeken belül vonták meg őket.

Az országalkotó tájakat (természetes államkamrákat) részben a természeti különállásuk, egységük, részben pedig relatív elszigeteltségük mentén fogalmazta meg. E tekintetben lényegileg TELEKI „nagy tájkamra”-felfogását tette magáévá. Az országalkotó nagytájak között is kitüntetett egységnek találta a felváltva Kárpát-, ill. Magyar-medencének nevezett történelmi Magyarország magterületét.

RÓNAI röviden elemezte az 1938–1941 közötti ország-gyarapodásokat (RÓNAI A. 1942a, pp. 76–83.), örömmel nyugtázta azok részleges eredményeit (a megnagyobbodott Magyarország 1941-ben már a Kárpát-medence természetes terének mintegy 50%-át foglalta el). Eléggé egyértelműen megfogalmazta azt, hogy ezek csak a kezdeti lépések lehetnek a teljes kiegészülés útján: „Magyarország jövő fejlődése természetesen együtt halad az új európai rend fejlődésével s ennek iránya az egészségesebb területegységek kialakulása felé, a Kárpát-medencében tehát a politikai egység felé mutat” (RÓNAI A. 1942a, pp. 82–83.).

Az országgyarapodás lázában élő országban szinte egyedül fogalmazta meg azt, hogy: „A jelenlegi Magyarország határai, a déli folyóhatárokat és a Kárpáthatárt nem tekintve, mind földrajzi, mind gazdasági, mind pedig katonai szempontból rendkívül kedvezőtlenek.” (RÓNAI A. 1942a, p. 83.). Elismeri ugyan, hogy a trianoni határokhoz képest az új határokat a népességi elvnek igazságosabb és pontosabb figyelembe vételével vonták meg, de nem az etnikai-néprajzi alapú területi egységesülést, hanem a teljes történeti Magyarország helyreállítását fogalmazta meg ekkor programként.

1. ábra. Kelet-Közép-Európa határállandósági térképe (szerk. RÓNAI A. 1942)
 Stability of state frontiers in Central and Eastern Europe (comp. by RÓNAI, A. 1942)

Meg kell jegyeznünk, hogy RÓNAI „általában” nem tekinthető földrajzi deterministának, hiszen sokkal inkább a possibilista felfogást képviselte korábban mind elméleti, mind pedig történeti tekintetben. A határváltozások időszakában mintegy a reményei megfogalmazásakor, „átcsúszott” a földrajzi determinizmus bázisára.

A másik, politikai földrajzi szempontból bonyolultabb kérdés, hogy nem igazán vette figyelembe, hogy Ausztria német bekebelezése után a III. Német Birodalommal szemben is területi követelést fogalmazott meg, mégpedig meglehetősen egyértelműen.

RÓNAI – ha nem is durva módon –, de egyértelműen elutasítja a német „népi állam” felfogást, s világosan kinyilvánítja, hogy: „A Kárpát-medencében a mai állapotok mellett vérségileg vagy nyelvileg tiszta államokat létrehozni nem lehet.” (RÓNAI A. 1942a, p. 86.)

A magyarországi nemzetiségek elemzésekor láthatóan a németek adott helyzetének a megfogalmazása jelentette RÓNAI számára a legkényesebb kihívást: „Ma lelki forradalom átalakító hatása alatt állnak. Települési helyzetük, a magyarságra való erős ráutaltságuk s eddig nyert jelentős pozíciók a szélesebb látókörűeket óvatosságra inti” (RÓNAI A. 1942a, p. 134.)

RÓNAI mind a statisztikai adatokat, mind pedig térbeli eloszlást tekintve korrekt módon mutatja be a történelmi Magyarország nemzetiségi viszonyait. A bemutatás során tudatosan koncentrálna arra, hogy a magyarság a Kárpát-medence mintegy 50%-át teszi csak ki, de a központi területeket kitölti, s a többiekhez képest pedig e mellett a leginkább egyetemes területi elterjedésű a medencében. Végző következtetése ebből fakad: A magyar népi terület tehát elér a Kárpátok vonaláig s azon túl nem terjed. A magyar népi haza területe azonos a Kárpát-medence vagy Magyar-medence földrajzilag összefüggő terével.” (RÓNAI A. 1942a, pp. 142–143.)

RÓNAI munkája „nem mentes a korszellemtől”, megjelenik nála a kor negatív társadalmi, politikai hatása: egyfajta antiszemitizmus. RÓNAI nem „zsigeri antiszemita”, de szükségesnek ismeri el a zsidóság korlátozását a gazdaság, az ipar, a kereskedelem, az egyetemi oktatás területén. (RÓNAI A. 1942a, pp. 225–227.)

A magyar művelődés tere bemutatásakor egyértelmű törekvése az, hogy mind történetileg, mind pedig recensen igazolja a magyar kultúrfölény létezését. Különösen az analfabéták arányának alakulást bemutató térképek segítségével fogalmazta meg, hogy a Magyar Birodalom határai K és D felé egyben kulturális határok is voltak. A Kárpát-medence történetileg magyar kultúrtérre alakult, s ennek a fenntartása jelentős munkát követel mindenki részéről az ország-gyarapodások után.

A Kárpát-medence összetartozó földrajzi nagytáj, magyar népi táj, magyar kultúrtér, s ennek óhatatlanul hatással kell lennie a gazdaságra is. A medencében létrejött a kifelé érvényesített egység, amely belsőleg szerves munkamegosztási kapcsolatokat jelentett. A medence egyszerre képes arra, hogy a legtöbb tekintetben önálló legyen, s ez a háborús viszonyok között

felértékelődik, valamint arra, hogy táji előnyei bázisán bekapcsolódjon az európai nagytársági munkamegosztásba.

A politikai tér tekintetében RÓNAI elemzése részben történeti, részben pedig a II. világháború alatti folyamatok egyfajta minősítése. A magyar állam fejlődésében a magyar szervező erő játszott az egyik kiemelkedő szerepet: „Alkalmos földrajzi tér, gazdaságilag sokoldalúan termő, önálló táj, sőt összetartozó nép sem alkotnak egymagukban még országot, hazát. A politikai hatalmi szervezet az, amely térből és népből politikai hazát, államot teremt.” (RÓNAI A. 1942a, p. 229.)

A kötet igazi – korábban szinte sohasem említett értéke – hogy a világháború alatt olyan korrekt módon és tisztességes hangon tudott elemezni, amire alig van példa a korabeli nemzetközi földrajztudományban. (A hazai földrajzban is szinte egyedüli volt RÓNAI ilyen jellegű, visszafogottnak minősíthető megközelítése.) Ugyanez a korrekt hozzáállás jelenik meg az 1943-as „Földrajzi Zsebkönyv”-ben megjelent, az ország akkori államhatárait bemutató, rövid elemző írásában is. A mai olvasó sem találhat kivetni valót a megfogalmazásaiban. (Az erdélyi neveltetés, a folyamatos kapcsolattartás sok tekintetben toleránsabbá és megértőbbé tette RÓNAI-t, mint néhány geográfus kortársát.)

A világháború alatt nem vált a háborús propaganda résztvevőjévé. A háborús évek alatt elkészült munkái nem egyszerűen a „pillanatnak szóltak”, hanem hosszabb távon gondolkodott. Erdély helyzetét úgy tudta elemezni, hogy tovább tekintet a visszatért Észak-Erdélyen, de nem vált semmilyen politikai uszítás eszközévé. A nemzeti célok szolgálata mellett fontos volt számára saját személyiségének, autonómiájának a megőrzése.

Az Államtudományi Intézet két évtizedes tudományos munkájának eredményei testesültek meg a Közép-Európa atlaszban (RÓNAI A. szerk. 1945a). Nem véletlen, hogy RÓNAI a háborús viszonyok között is elengedhetetlen szükségét érezte a munka befejezésének és az atlasz elkészítésének. (Budapestről Balatonfüredre menekülve is folytatták az atlasz szerkesztésének munkálatait.) Valójában már a háború utáni béketárgyalásokra készült a nagy jelentőségű munka elkészítésével. A Közép-Európa atlasz a maga korrekt adatfeldolgozásaival és politikai földrajzi lapjaival, (külön kiemelni a több változatban is elkészült közép-európai határállandósági térképet, az európai birodalmak időben változó területi folyamatait szemléltető ábráját) valamint precíz ábrázolásaival RÓNAI szakmai teljesítményének és politikai tisztességének emlékműve.

Az újrakezdés nehézségei

A háború utáni „listázások” során igaztalan vádak érték, holott 1941 tavaszától egyértelmű volt a fenntartása a hitleri Németországgal, s különösen annak ideológiájával szemben. Nem vált politikai ellenállóvá, de kifejezésre juttatta tudományos munkáiban, hogy más véleményen van a legfontosabb kérdésekben, mint a

német tudomány, ill. politikai gyakorlat. Politikai felfogása „nemzeti konzervatívként” fogalmazható meg a legátfogóbban. A történeti folyamatosságban való gondolkodás fontosabb volt számára, mint az új eszmékhez való igazodás. Megtarthatta tanszékvezetői pozícióját, de az új hatalom nem szimpatizált vele.

A világháború utáni időszakban részt vett a béketárgyalások előkészítésében, de nem vált ezeknek a munkáknak meghatározó személyiségévé. Közép-Európa, a Dunatáj kutatása 1946-ban új módon bontakozott ki, s RÓNAI bekapcsolódott ezekbe a munkálatokba.

RADISICS Elemér az előszóban azt emelte ki, hogy: „Rónai András földrajzpolitikai tanulmányaival és adataival járult hozzá anyagunk kiegészítéséhez...” (RADISICS E. 1946, p. IV.), de ha részleteiben megvizsgáljuk a három kötetet, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy tartalmilag rendkívül jelentős RÓNAI szerepe a munkában, a térképek jelentős része a Közép-Európa atlaszból származik, több új, a térséget bemutató térképnek ő a szerkesztője.

A világháború után „kényessé váltak” a korábbi térkategóriák, s ezt mint politikai földrajzos RÓNAI is érezte. Világosan látta, hogy az adott viszonyok között Közép-Európa Magyarország tekintetében nem jelenhet meg „hivatalosan”. A „Dunatáj” fogalma, térbeli tartalma új módon vetődött fel RÓNAI számára: „Az európai szárazföld közepe a Dunatáj, azaz a Kárpátmedence és annak környéke”.

A Dunatáj Munkaközösségben való részvétele azért jelentős, mert egyértelműen bizonyította, hogy RÓNAI az új feltételek között is képes a korrekt tudományos elemzésre, másrészt együtt tud működni különböző politikai meggyőződésű emberekkel.

1947 elején RÓNAI Párizsban tartózkodott, de nem válhatott már a magyar békedelegáció igazi szakértőjévé, mert időközben a békeszerződés kérdései eldőlték. RÓNAI lehetőséget és biztatást kapott arra, hogy maradjon ott, de nem képes és nem is hajlandó elhagyni Magyarországot. Saját életútjával példát mutatott a várható nehézségek tudatában is.

Ugyanabban az évben még összefoglalta a változó és átalakuló Közép-Európa politikai földrajzi és területi problematikáját (RÓNAI A. 1947), Ennek a rövid tanulmánynak az a jelentősége, hogy kiélezett politikai viszonyok között ismét meg tudta őrizni korrektségre törekvő, elemző alapállását. Világosan megfogalmazza a „Kelet” és a „Nyugat” közötti politikai térfejlődési különbségeket. Nyugaton is gyakori volt történetileg a „határharc”, de a keleti területeken ez még inkább meghatározónak tekinthető.

A történeti területi változásokat bemutató elemzése és térképe („A német, az orosz és az oszmán birodalmak legmesszibb kiterjedése Közép-Európa területén a XX. század elejéig”) jelezte, hogy a térség kisebb lélekszámú népeinek sok szempontból azonos kihívásokkal kellett folyamatosan szembenézniük. Történeti és politikai földrajzi alapkérdésként fogalmazta meg, hogy: „A természetes táji keretek és az etnikai viszonyok diszharmóniájából fakad a cseh-német problé-

ma, a magyar-szlovák, és a magyar-román probléma”. (RÓNAI A. 1947, p. 69.). Képtelenségnek, ill. tragikus következményekkel járó folyamatnak tekintette az 1945–1946-ban megfogalmazott kitelepítési terveket. Úgy látta, hogy a megmaradó többség is jelentős károkat szenvedne a kitelepítések következtében.

Az egyes országok, etnikumok szintjén megjelenő elemzései adatszerúségre törekvőek, a tanulmányban nincs egyetlen sértőnek tekinthető megjegyzés sem. A térség közös problémáit bemutató térképei (például a kisállamok fővárosainak periférikus helyzetét szemléltető térképe) azt jelzik, hogy egyetlen közösség, állam sem tudja önmaga problémáit megoldani a többiekkel való együttműködés nélkül.

Feltehetően 1948 elején készült a Püski Kiadó számára a politikai földrajz „fejezeteit” összefoglaló kéziratot mű (RÓNAI A. 1948). RÓNAI már a munka kezdetén a különbséget tesz a 19. sz. végéig és a 20. sz. elejéig művelt, valamint a 20. sz. közepének politikai földrajza között:

- a hagyományos politikai földrajzon a politikai területegységek, tehát országok, államok szerinti leírást értették,

- az új politikai földrajz a földrajzi tünemények teljesen különböző nézőpontból való szemlélete, „A politikai földrajz az ember társadalmi és politikai együtteseinek létrejöttével, szerkezetével, fejlődésével és a földrajzi környezetnek ezekre való hatásával foglalkozik. Tárnya főképp az állam és annak térbeli sajátosságai: alak, nagyság, helyzet, határok, táji összetartozás, centrumok, vonzaskörök, a területi fejlődés, kényes pontok, értékes és értéktelen területek, a védelem problémái.” (RÓNAI A. 1948, p. 4.)

A mintegy 150 oldalas elemzés valójában egy csaknem teljes politikai földrajz, hiszen tartalmilag átfogja a politikai földrajz egészét. Elemzi a politikai földrajz helyét és tárgyköreit, a földi erők hatását az embercsoportok közösségi életére, az államok születésének kérdéseit, „a haladás élvonalának vándorlását” a Földön, az államok, birodalmak, népek életívét stb. RÓNAI úgy látta, hogy az állam kitüntetett alkotó elemei földrajzi szempontból a következők: terület, népesség, szervezet. Mindhárom alkotóelemet kitüntetetten vizsgálnia kell a politikai földrajznak.

RÓNAI András 1948 nyaratól már egyértelmű politikai támadások érték. A Közgazdaságtudományi Kar átszervezésekor, a Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem létrehozásakor (1948. december 28, 1948. évi LVII. tv.) nem tartottak igényt munkájára, szellemi képességeinek csúcsán nyugállományba helyezték.

Összegzés

RÓNAI András a magyar földrajztudomány történetének egyik nagyszerű és különleges alakja. Valójában két hatalmas szakmai életművet hozott létre. Az 1948–1949-ig tartó korszak meghatározó magva politikai földrajzi jellegű, bár írt

„hagyományos” gazdasági földrajzi tanulmányokat is. 1950-től hidrogeológussá képezte át magát fokozatosan, s azon a területen is eredetit és nagyot alkotott.

Politikai földrajzi életművének meghatározó értéke a mindenre kiterjedő korrektség, a pontos, fegyelmezett, tudományos igényű elemzés. Ez még az utódállami statisztikai források feldolgozása során is evidencia volt számára. (TELEKI is ezt várta munkatársaitól.) Tisztában akart lenni minden tekintetben azzal, hogy az utódállamok „mit állítanak magukról”, s csak a korrekt módon feldolgozott adatokhoz kapcsolódva fogalmazta meg elemző, pontosító, korrigáló kritikáját.

RÓNAI a magyar földrajz két világháború történetében nem egyedülálló módon ugyan, de „alulról jött”, származásánál fogva nem volt a korszakban, majd később is oly sokat emlegetett „úri középosztály” tagja. Egyetemi tanárrá tehetsége, szorgalma, szívós és kitartó saját munkája eredményeként vált, s nem valami kegyként emelkedett a társadalmi ranglétrán. Kielezett történeti, politikai szituációkban vállalta a szolgálatot, s képviselte egy olyan korszakban a tudományos korrektségre való törekvést, amikor az sok esetben nem volt kívánatos, mert könnyebb volt a propaganda, semmint a megalapozott munka eredményeinek az értékesítése, hasznosítása.

Teljes mértékben egyet érthetünk FODOR F. értékelésével: „Rónai elhallgattatása mérhetetlen kára lehet az alig megszületett magyar politikai földrajznak.” (FODOR F. 2006, p. 730.)

IRODALOM

- A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar Almanachja, 1922/23–1924/25 tanév. – Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest
- Erdély 1940. – Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940.
- FODOR F. 2006. A magyar földrajztudomány története. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest (Sajtó alá rendezte Dövényi Z.)
- RADISICS E. (szerk.) 1946. A Dunatáj. Történelmi, gazdasági és földrajzi adatok a Dunatáj államainak életéből. I–III kötet. – Gergely R.-T., Budapest
- RÓNAI A. 1935a. Keletközépeurópa államhatárainak életrajza. Határtörténeti és politikai földrajzi tanulmány. – MTA FKI Könyvtára, Budapest, Kézirat, 119 p.
- RÓNAI A. 1935b. Tartós államterületek Kelet-Közép-Európában. Magyarország és Lengyelország geopolitikai helyzete. – Országút, 1. 2. pp. 23–27.
- RÓNAI A. 1936a. Egy harmonikus államterület statisztikai képe. – Földrajzi Közlemények, 64. pp. 9–28.
- RÓNAI, A. 1936b. Image statistique d'un état dont le territoire est composé avec harmonie. – Journal de la Société Hongroise de Statistique, No. 1, pp. 68–88. (Különnyomat).
- RÓNAI, A. 1936c. Biographie des frontières politiques de Centre est européenne. – Magyar Statisztikai Társaság, Budapest
- RÓNAI A. 1936d. Kisebbségi népkutatás. – Országút, 2. 4. pp. 18–20.
- RÓNAI A. 1937. A nemzetiségi kérdés. – Magyar Szemle, 23. 3. (123.) pp. 201–209.
- RÓNAI A. 1938a. A nemzetiségi kérdés nem területi megoldásai. – Magyar Szemle, 32. 4. (132.) pp. 303–312.

- RÓNAI, A. 1938b. Distribution of Hungarian Settlements over the World. – Földrajzi Közlemények, 66. 1–5. pp. 1–25. (Különnyomat az idegen nyelvű kiadásból).
- RÓNAI A. 1939a. Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében. – Földrajzi Közlemények, 67. pp. 461–473.
- RÓNAI, A. 1939b. Population conditions in Transylvania. – Journal de la Société Hongroise de Statistique, No. 1–2. pp. 1–25. (Különnyomat).
- RÓNAI A. 1940a. Magyarország gazdasági és politikai földrajza. – Budapest.
- RÓNAI A. 1940b. Uralomváltás Erdélyben. – In: Erdély – 1940. pp. 211–228.
- RÓNAI A. 1940c. Erdély gazdasági élete Romániában. – In: Erdély – 1940, pp. 239–254.
- RÓNAI A. 1940d. A magyar haza. – MTA FKI Könyvtára, Budapest, Kézirat, 223 p.
- RÓNAI, A. 1940e. Landschaften in Siebenbürgen und die neue politische Grenze. – Földrajzi Közlemények 68. 2. pp. 1–14. (Különnyomat az idegen nyelvű kiadásból).
- RÓNAI A. 1940f. Erdély tájai és az új határ. – Földrajzi Közlemények, 68. 4. pp. 1–12.
- RÓNAI A. 1941a. Gondolatok a politikai földrajz témaköréből. – Az újságírójelöltek kézikönyve 6. Országos Magyar Sajtókamara Könyvtára, Budapest, pp. 77–125.
- RÓNAI A. 1941b. A politikai földrajz mivolta és feladatai. – Államtudományi Intézet, Budapest, 5 p. (Másolat)
- RÓNAI A. 1941c. A hazatért országrészek népessége. – In: vitéz TEMESY Gy. (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv 1941. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, pp. 36–45.
- RÓNAI A. 1941d. Magyarország geopolitikai egysége. – Magyar tájékoztató zsebkönyv. (Föld és nép. Múlt és jelen. Külföldi kapcsolataink. Magyarország európai küldetése.) Societas Carpatho-Danubiana, Budapest, pp. 10–18.
- RÓNAI A. 1942a. Hazánk. – Nemzetnevelők Könyvtára I. Nemzetismeret. Országos Közoktatási Tanács Budapest.
- RÓNAI A. 1942b. A nemzetiségi kérdés. – A Munkásakadémia Könyvtára. Fórum-sorozat, 1. Országos Szociálpolitikai Intézet. Budapest.
- RÓNAI A. 1943a. Az 1918–20. évi középeurópai területrendezés kritikája földrajzi szempontból. – Államtudományi Intézet, Budapest. Bizalmas kézirat, 39 p.
- RÓNAI A. 1943b. Magyarország geopolitikai helyzete. – Államtudományi Intézet, Budapest, 64 p. (Gépelvény)
- RÓNAI A. 1943c. A mai Magyarország határai. – In: vitéz TEMESY Gy. (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv 1943. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, pp. 46–55.
- RÓNAI, A. 1943d. Tableau ethnique du Bassin des Carpathes. – Revue d'histoire comparée, Nouvelle Série t. Ier, pp. 2–26. (Különnyomat)
- RÓNAI A. (szerk.) 1945a. Közép-Európa atlasz. – Államtudományi Intézet, Budapest–Balatonfüred.
- RÓNAI A. 1945b. Hol van Közép-Európa. – In: vitéz TEMESY Gy. (szerk.): Földrajzi Zsebkönyv 1945. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, pp. 171–185.
- RÓNAI A. 1947. Területi problémák Közép-Európában. – A Magyar Földrajzi Társaság Zsebkönyve. Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, pp. 65–85.
- RÓNAI A. 1948. Fejezetek a politikai földrajzból. – Püski Nyomda, Budapest, Kézirat. 152 p.
- RÓNAI A. 1989. Térképezett történelem. – Magvető Kiadó, Budapest,
- SOMOGYI S. 1977. Rónai András, a földtudományok doktora 70 éves. – Földrajzi Közlemények, 25. (101.) 3–4. pp. 240–242.
- SOMOGYI S. 1991. Búcsú Rónai Andrásról, a földtudományok doktorától. – Földrajzi Közlemények, 39. (115.) 3–4. pp. 223–225.
- SZÉKELY A. 1993. Rónai András tanári egyénisége. – Földrajzi Közlemények, 41. (117.) 1. pp. 48–51.